

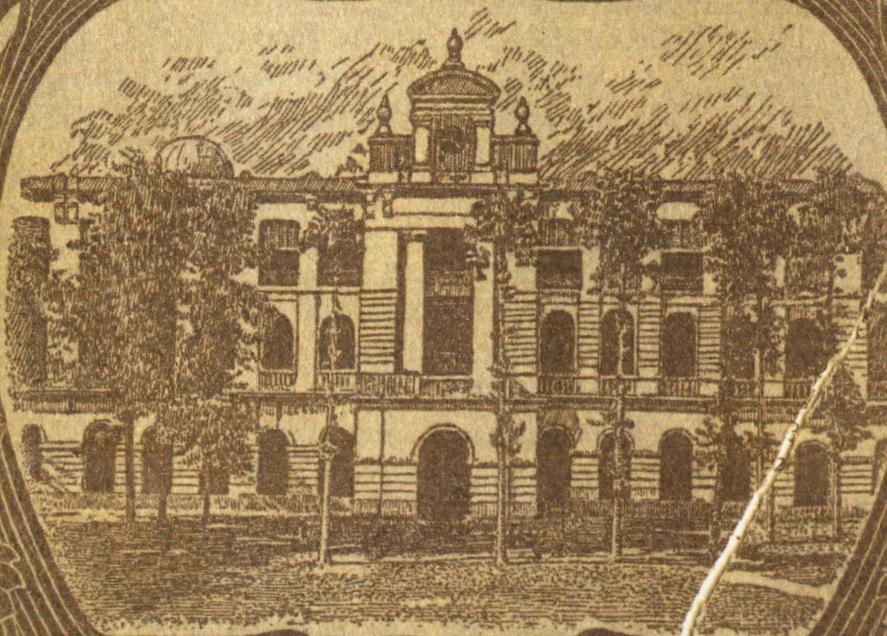
Remembrance
of
things past

EDITORIAL NOTE

The poem entitled “On the Centenary of Presidency College” was written by Prof. Manmohan Ghose (1869-1924) to commemorate that historic occasion and it first appeared in the centenary number of *The Presidency College Magazine* (vol. III, no. 3, 1917). Manmohan earned good fame as a budding poet during his student days at Christ College, Oxford University. Prof. Ghose joined the Department of English, Presidency College in the year 1896 and along with his six illustrious colleagues (H.M. Percival, Bipin Gupta, Jagadish Chandra Bose, Prasanna .K. Ray, Prafulla Chandra Ray and Binayendra Nath Sen) came to be known as the *Saptarshi* of Presidency College .

Standing at the threshold of the bicentenary of our great *alma mater*, as we wait for a new poem to be written for the occasion, it is only appropriate to recall how one of our all time great Gurus reflected on the previous landmark occasion a hundred years back. The poem reflects the pain and horror of the First World War that was *raging* relentlessly across the world at that time. Now that we are passing through a spell of terrorist horrors perpetrated by mindless fanatics, recalling Prof. Ghose’s poem appears timely and appropriate. Subsequently reprinted in the poet’s *Songs of Love and Death* (Basil Blackwell, Oxford, 1926) and later in the *Centenary Volume* (Calcutta, 1955), here it is retrieved from the original printed source.

THE Presidency College Magazine

NO. 3.

Published by:
Mohit Kumar Sen Gupta, F.B.A.,
Presidency College, Calcutta.

VOL. III

Designed and executed by

Govt. School of Art, Calcutta.

On the Centenary of the Presidency College.

I.

A hundred years! The very phrase
 Unsepultures the million'd dead:
 Three generations in that space,
 Ghosts of the past, have breathed and fled.
 Time shakes his hour-glass, and we slide,
 We running human sands, away;
 Vain, individual atoms,—glide
 From name and memory. But the play
 Of his chance-reaping scythe stops here:
 Our frail race flowers upon its bier,
 Man, feeble man, who from his dark
 Gets no more, can no more endear
 To the stern harvester his year
 Than soaring eag^l, feels a spark
 Of the eternal burn in him. Some ark
 That may survive the flood of things
 He fashions, not for what so flies
 His brief self, but that children's eyes
 May see, and children's children's, builds
 In the void future. There on wings
 Indignant immortality
 Lends him, in that abysm of time,
 Where no sure certainty can climb
 He ledges his sheer hope, where sings
 Some torrent his lone fancy gilds,
 In mists, the everlasting snows
 Above him, nests his brave repose
 High-eyried in posterity.

II.

So thought, so toil'd, so built the men
 Our founders, whom to-day we laud,
 Commemorate; from now to then
 Over a hundred years applaud.

To the true-hearted Britons praise !
 Those three ! from law and church who rose
 And shop, this lasting fane to raise
 For the lov'd Muses, verse and prose
 Thought, science, numbers : to enshrine
 Fair Learning's self, the lamp divine
 In God's hand for mortality
 To see by. Gulf of "mine" and "thine"
 Though come from o'er the bitter brine
 They knew not ; no dividing sea
 In race, pride, alien ancestry,
 That with such cold estranging wave
 Makes severance of us ; through our blood
 Howls against human brotherhood ;
 Than towering Himala more
 Parts land from land ; as in a grave
 Buries mankind's growth, to congeal
 In icy barriers : which with ease
 They leap'd. Nor could caste, custom freeze
 Their fiery souls, those two, our brave
 Own native founders, who both bore
 The name, and the large heart of kings.
 To them, while all the patriot springs
 To our lips, let the heart's thanks peal.

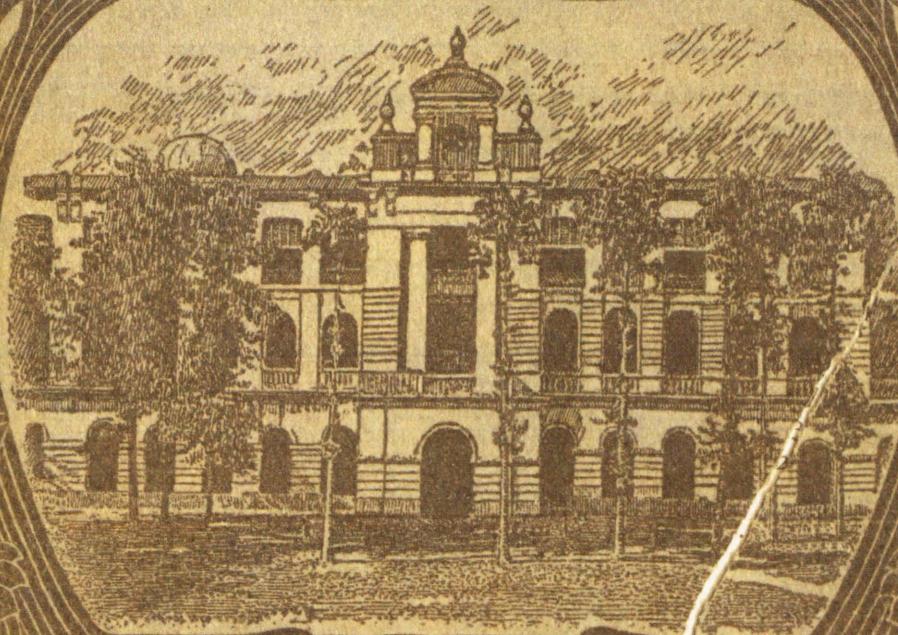
III.

For they saw, those far-sighting five,
 Or, dim divining, surely felt
 Shakespeare in Kalidasa thrive
 In Bhababhuti Milton melt.
 Through creed, race, colour they saw kin
 The bleeding ransom Calvary's tree
 Shed for us, and what under this
 Tathagata's thought-agony
 Dropped in the dreaming bot-leaf shade
 At Gaya. And as, never to fade
 What they in man's adoring soul
 Hope, rapture, worship built, they made,
 Those Heavenly Founders, one and whole
 Like some cathedral's vault to roll,

Or God's blue, o'er humanity
 For all to breathe in: so divined
 Ours, building earthlier, that mind
 Like soul (that catholic lesson) is
 For all men; spreads like empire free;
 This glorious fabric she uprears,
 Britannia. Under the third George
 When ~~s'~~ spent Europe's splendid scourge
 in Helena, they, rapt to see,
 Prophets, the large imperial bliss
 To be now, when earth's peace is spilt
 By a worse madman, rose and built
 This structure of a hundred years.

M. GHOSH.

THE Presidency College Magazine

NO. 2.

Published by:

Mohit Kumar Sen Gupta, F.S.A.,
Presidency College, Calcutta.

VOL. IV

Designed and executed by

Govt. School of Art, Calcutta.

স ম্পা দ কী য ব ক্ত ব্য

‘রবীন্দ্রনাথের অভিভাষণ’ প্রেসিডেন্সি কলেজ ম্যাগজিন-এর ১৯১৭-র নভেম্বর (ভলিউম-৪, সংখ্যা-২) সংখ্যায় প্রকাশিত হয়েছিল। রবীন্দ্রনাথের এই অভিভাষণ ছিল প্রেসিডেন্সি কলেজের ‘বঙ্গীয় সাহিত্য সভা’ (The Presidency College Bengali Literary Society)-র বাংসরিক অধিবেশনে প্রদত্ত একটি বক্তৃতার সারাংশ।

The Presidency College Bengali Literary Society-প্রথম প্রতিষ্ঠা হয়েছিল ১৯১৬-র আগস্ট মাসে। এর মূল উদ্দোক্তা ছিলেন অধ্যাপক খগেন্দ্রনাথ মিত্র। খগেন্দ্রনাথ মিত্রের সভাপতিত্বে সেই অধিবেশনে রবীন্দ্রনাথ ঠাকুরকে বক্তব্য রাখার জন্য আমন্ত্রণ জানানো হয়। ‘১৭ সেপ্টেম্বর ১৯১৭, বাংলার ১ আশ্বিন, ১৩২৪’ তারিখে রবীন্দ্রনাথ যে বক্তৃতা দিয়েছিলেন তারই একটি সারাংশ ‘রবীন্দ্রনাথের অভিভাষণ’ শিরোনামে ১৯১৭-র নভেম্বর সংখ্যায় প্রেসিডেন্সি কলেজ ম্যাগাজিনে প্রকাশিত হয়।

প্রসঙ্গত পাঠকদের জানিয়ে রাখি রবীন্দ্রনাথের এই অভিভাষণটি তাঁর কোনো গ্রন্থে অথবা রচনাবলীতে সংকলিত হয়নি। এই অভিভাষণ সম্পর্কে প্রশান্তকুমার পাল তাঁর রবিজীবনী-র সপ্তম খন্দে কালিদাস নাগ-এর একটি চিঠির প্রাসঙ্গিক অংশ উদ্ধার করেছেন : ‘কলেজের পর Presidency College-এ গেলুম, কবি বাংলায় বক্তৃতা দিলেন।’ প্রশান্ত পাল লিখেছেন - ‘নিশ্চয়ই মৌখিক বক্তৃতা ছিলো, এর লিখিত রূপ সন্তুষ্ট কোথাও মুদ্রিত হয়নি - অন্যত্র এর কোনো খবরও পাওয়া যায়নি।’

একথা ঠিক যে বক্তৃতার পূর্ণাঙ্গ রূপটি কোথাও প্রকাশিত হয়নি, কিন্তু প্রেসিডেন্সি কলেজ ম্যাগাজিন-এর নভেম্বর ১৯১৭ সংখ্যায় তাঁর একটি ‘সারাংশ’ প্রকাশিত হয়েছিল। প্রেসিডেন্সির দুশো বছর পূর্তির সূচনা-লঞ্চে আমরা এই অভিভাষণের হৃবছ প্রতিলিপি ‘অটো অ্যানুয়াল’-এর পাঠকদের উদ্দেশে নিবেদন করছি।

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଅଭିଭାଷଣ । *

ଆମାର ଏହି ମନେ ହ୍ୟ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ସମ୍ପଦ ଜଗଂ ଜ୍ଞାନେର ଓ ଭାବେର ସମ୍ପଦ ପ୍ରହଳାଦ କରିଛେ, ମେଟୋ ମତ୍ୟ କଥା । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳେର ଧର୍ମର ବିରକ୍ତକେ ଗଲେ ମାନୁଷକେ ଟବ୍ବେ ହବେ । ଯାରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ଯାଇନି, ମେ ସମସ୍ତ ଦେଣ ଜୀବନ-ମଂଗାମ ପିଛିଯେ ପଡ଼ିବେ । ଇଯୋରୋପୀୟ ମଭ୍ୟତାକେ ଯାରୀ ମତ୍ୟ ବଲେ ପ୍ରହଳାଦ କରିଛେ, ତୋରାଇ ଉତ୍ସତି କରିଛ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗ ଇଯୋରୋପୀୟ ମଭ୍ୟତାର ଯୁଗ । ଏଥିନ ଏମନ କୋମେ ଜିନିଯ ଚଲିବେ ନା, ଯା ଟ୍ୟୋରୋପୀୟ ମଭ୍ୟତାର ମଜ୍ଜେ ଛନ୍ଦ ରକ୍ଷା ନା କରେ ଚଲିବେ । ବିଶ୍ୱପୃଥିବୀର ମହିତ ଆମାଦେର ବ୍ୟବହାରେ ମୂଲେ ଇଯୋରୋପୀୟ ମଭ୍ୟତା । ଟଂରାଜୀର ଭିତ୍ର ଦିଯେ ଇଯୋରୋପୀୟ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ବରାର ମୁୟୋଗ ପେଯେଛି, ମେଟୋକେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ମହିତ ପ୍ରହଳାଦ କରିବେ । ଆଜକେ ମେଟୋକେ ଯଦି ବିବହରେ ନା ଲାଗାଇତେ ପାରି ତ ଆମରୀ ଟକିବେ । କିନ୍ତୁ ବାଙ୍ଗାଲାଭାଷା ଯଦି ଆୟତ ନା ହେ ତେ ହଲେ ଯା ଆମରୀ ଶିଖିବ ତା ପ୍ରଯୋଗ କରିତେ ପାରିବ ନା । ଯାରୀ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା କରିବେ, ତାଦେର ଆପଣାର ଭାଷାଯ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଜ୍ଞାନ ଯଦି ନା ଜନ୍ମାଯ, ତେ ହଲେ ମେଇ ଶିକ୍ଷାଲକ ଜ୍ଞାନ ମନ୍ଦିରମଧ୍ୟେ ବୃକ୍ଷିପ ମେର ଯତ ହବେ । ଯେଥାନେ ଆମରୀ ଇଂରାଜୀର ଭିତର ଦିଯୀ ଟ୍ୟୋରୋପୀୟ ମଭ୍ୟତାକ ପ୍ରହଳାଦ କରୁଛି, ମେଟୋ ଯାତେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚାର କରିତେ ପାରୀ ଯାଇ, ତାର ବ୍ୟବହାର କରାଇ ଉଚିତ । ଆମାଦେର ହଂପିଣେର ଏକଟୀ କାଜ ହିଛେ—ଏକବାର ରକ୍ତ ମେଥାନ ଥେକେ ଆମେ ସମସ୍ତ ଦେଇ ବ୍ୟାପ୍ତ ହ୍ୟ, ଆବାର ହଂପିଣେ କିରେ ଯାଇ, ମେଟୋକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକେ ଜ୍ଞାନାଦହେର ହଂପିଣେ ମନେ କରୁଳେ, ଦେଖୋ ଯାଇ ତାର ଦୁଇଟି କ୍ରିୟା ଆହେ—ତାର ଏକଦିକ ଦିଯେ ଜ୍ଞାନ ଏମେ ଜମଦେ, ତାର ପର ଚାରିଦିକେ ମେଟୋ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହବେ । ଦୁଇଟିଇ ଚାହିଁ, କୋନଟିକେ ଅବଜ୍ଞା କରିଲେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପଯୋଗିତା ଆର ଥାକିବେ ନା । ଏକଥୀ ଅହୃତ ମହଜ କଥା । ଏ ସକଳ କଥା ବଲ୍ଲଚେ ଗିଯେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ଦିନେ ହେ ଏ ଆମି ମନେ କରି ନା । ତବେ ଯଥିନ ଦେଶେ ଅନ୍ଧାଭାବିକତାର ଉଦୟ ହ୍ୟ, ଥିନ ମହଜ କଣ ବିଶେଷ କରେ ବୁଝାଇତେ ହ୍ୟ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଚର୍ଚାଯ ପାଇଁ ଲେଶମାତ୍ର ବ୍ୟାପ୍ତ ହ୍ୟ, ଏଟିଟେ ମ ନ ରେଖେ

* ପ୍ରେସିଡେନ୍ସୀ କଲେଜ ବଙ୍ଗୀୟ ମାହିତୀ ମଭ୍ୟତା ବାନ୍ଦରିକ ଅଧିବେଶନେ ପ୍ରଦତ୍ତ ବକ୍ତ୍ଵାର ମାରାଂଶ ।

ଆମାଦେର ଅଭିଭାବକଦେର ମଧ୍ୟେ ବାଙ୍ଗଲା ଭାଷାର ଆଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯେ କୁଟୀ ଦେଖା ଯାଏ, ମେଟୋ ଇଂରାଜେର ମମେ ତ' ଦେଖି ନା । ଏକଟା କାରଣ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାଯ ଆମାଦେର ଜୀବିକାନିର୍ବାହେର ପ୍ରୟୋଜନ ଆଛେ । ଯେଥାମେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିଲେ ରାଜକର୍ମଚାରୀର ପଦ୍ଧତିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଯା ଯାଏ, ମେଥାମେ ଏକଟା ଆଶଙ୍କା ହୁଏ, ଯଦି ଏଇ କୋନ୍ତ ଶୈଥିଲ୍ୟ ହୁଏ ତ' ଆମାଦେର ପକ୍ଷେ ମେଟୋ ସାଂଘାତିକ ହବେ ।

ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଜୀପାନେର ମଙ୍ଗେ ଆମାଦେର ତୁଳନା କରେ ଯେତେ ପାରେ । ଇଯୋରୋପୀୟ ଶିକ୍ଷା ଯେମନ ଜୀପାନ ଆପାମରମାଧ୍ୟାରଣେର ମଧ୍ୟେ ବିଭିନ୍ନରେ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରେଛେ, ତାତେ କରେ ଦେ ପୃଥିବୀର ମଧ୍ୟେ ଖୁବ ବଡ଼ ଏକଟା ଛାନ ଅଧିକାର କରେଛେ । ଆମି ମେଥାମେ ଗିଯେ ଦେଖିଲୁମ, ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଳ୍ପବୟକ୍ତ ଦାସୀ ଜୀପାନୀ ଭାଷାଯ ଏମନ ଏମନ ସବ ବଇ ପଡ଼ିଛେ ଯେ ଆମାଦେର ଶିକ୍ଷିତ ମୋକେତେ ମେ ସବ ପଡ଼େ ନା । ଆମାର ବାଡୀର ବାଲିକା ଦାସୀ ଯଥନ ବଲେ ଯେ ତାର 'ସାଧନା' ପଡ଼ିତେ ତାଲ ଲାଗେ, ତଥନ ବିଶିଷ୍ଟ ହେୟଛିଲୁମ । ତାର ପର ଯଥନ ମେ ଦେଖିଲେ ଯେ 'ସାଧନା' ଜୀପାନୀ ଅନୁବାଦ ତାର ହାତେ ଆଛେ, ତଥନ ଆରଓ ବିଶିଷ୍ଟ ହଲୁମ । ମେଥାନକାର ମାଧ୍ୟାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି—ମହାଜ୍ଞେ ଯାଦେର ବଡ଼ ଛାନ ନଯ—ତାରୀ ମକଳେଇ ଉଂଶାହେର ମଙ୍ଗେ ଡାନା-ଲୋଚନାଯ ପ୍ରଦୃଷ୍ଟ ହେୟଛେ—ନୂତନ ଯୁଗେର ମୂଳନ ରସ, ନୂତନ ବାର୍ତ୍ତା ତାଦେର ମନକେ ଅଭିଭୂତ କରେଛେ । ଏଇ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ମାତ୍ର ଭାଷାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ତାରୀ ବିଶେଷ ଜୀମେର ରସ ପେଯେଛେ । ଏହି ନୂତନ ଯୁଗେର ମମନ୍ତ ଜୀମ, ବିଜ୍ଞାନ, ସାହିତ୍ୟ ଭାବ—ମମନ୍ତ ତାଦେର ହାରେ ଏମେ ପଡ଼େଛେ—ମମନ୍ତ ଜୀମେର ଭାବେର ମମନ୍ତ ଜୀପାନେର ଚିତ୍ରେ ମଧ୍ୟେ ଗିଯେ ଉପନୀତ ହେୟଛେ । ଏହିଟେ ଯଥନ ଚୋଥେର ମାମନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିତେ ପାର୍ଚି, ତଥନ ବୁଝିତେ ପାରି ଯେ ଆମାଦେର ଭବିଷ୍ୟତର ମମନ୍ତ ଉତ୍ସତି ନିର୍ଭର କରିଛେ, ଆମାଦେର ଏହି ନିଜେର ଭାଷାକେ ଗୌରବାସ୍ତି କରେ ତୋଳାର ଉପରେ । ଆମାଦେର ଦେଶ କେବଳ ଭୌଗୋଗିକ ଭୂଥାନ ମାତ୍ର ନଯ, କେବଳ ମାଟି ଦିଯେ ତୈରୀ ସୀମାର ହାରୀ ଆବଶ୍ୟକ ନଯ; ଏହି ଯଦି ହ'ତ ତବେ ତ ଚାଷବାସ କ'ରେ ଦିନ କେଟେ ଯେତ ଆର ମମେ ହ'ତ ଦେଶେର ମହିନେ ସବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିଲୁମ । କିନ୍ତୁ ଆମାଦେର ଏକଟା ମାନ୍ସଭୂମି ଆଛେ—ଆମାଦେର ମନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେତେ ଆମାଦେର ଦେଶେର ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରେ । ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତିପୁଷ୍ଟକେ—ଥିନିଜ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୱତିକେ ଯେମନ ଆମରା ବ୍ୟବହାରେ ଆନ୍ତରେ ପାରିଲେ ଉତ୍ସତି ଲାଭ କରି, ମେଇରଥ ଆମାଦେର ଏହି ମାନ୍ସ ଜଞ୍ଜାଭୂମିର ଏହି ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରେ ମମନ୍ତ ଶକ୍ତିର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସାଧନେଇ ଆମାଦେର ଉତ୍ସତି । ବାଙ୍ଗଲା ଦେଶ କି କେବଳ ଇଯୋରୋପେର ପାଟେର ବନ୍ଦୀଇ ଯୋଗାବେ ? ବିଦେଶେର ମଙ୍ଗେ ଆମାଦେର ଏହି ବାଣିଜ୍ୟ ମହିନେ ଆମାଦେର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରେଛେ—ମମନ୍ତ ପୃଥିବୀର ମଙ୍ଗେ ଆମାଦେର ଯୋଗ କ'ରେ ଦିଯେଛେ ତାର ମନ୍ଦେହ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମେଟୁକୁ କତ ସାମାନ୍ୟ । ମୀଳ, ପାଟ, ଧାନ, ଗର୍ଜା, ଚାମଡା କି ହାଡି ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ ଯାବେ ବଲେ ମେଟୁକୁ କି ସବ ହ'ଲ—ତାତ ନଯ । ଆମାଦେର ମାନ୍ସଭୂମିର କି ଚାଷ ବନ୍ଧ ଥାକବେ ? ମେଥାନକାର ଉଂପର ଦ୍ରବ୍ୟ କି ପୃଥିବୀକେ ଦିତେ ହେୟନା ? ଜୀମେର ପର୍ଯ୍ୟ, ଭାବେର ପର୍ଯ୍ୟ ମହିନେ ଆମାଦେର କେବଳ ଆମଦାନିଇ ଚଲିବେ ଆର ରକ୍ତାନି ଏକେବାରେ ବନ୍ଧ ?

ମାଧ୍ୟାରଣତଃ ଶୁଣିତେ ପାଓଯା ଯାଏ—ଅମେକେ ବଲେନ ଯେ ତୋମାଦେର ସାହିତ୍ୟେ ଆଛେ କି ? କିନ୍ତୁ ମେଟୋ ବଲିତେ ଲଜ୍ଜା ପାଓଯା ଉଚିତ । ମେ ଲଜ୍ଜା ଭାଷାର ନଯ । ଆମାଦେର ଭାଷାର ଏମନ ଶକ୍ତି ଆଛେ ଯେ ତାତେ ଆଧୁନିକକାଲେର ଓ ପ୍ରାଚୀନକାଲେର ମମନ୍ତ ଭାବ ବାଙ୍ଗଲା ଭାଷାର ଭିତର ଦିଯେ ପ୍ରକାଶ କରିବି ପାରି । ଯଦି ଶିକ୍ଷାର ମଙ୍ଗେ ଭାଷାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗ । ଅମାଦେର ମନ ଯତଟା ପାଇଁ, ମେଟୋକେ ଆମାଦେର ଭାଷାର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକାଶ କରିବି ହେୟ । ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷାର ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେ ବାଢ଼ିବେ ନା । ଶିକ୍ଷାର ମଙ୍ଗେ ମଜ୍ଜିବ ଭାଷାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗ । ଅମାଦେର ମନ ଯତଟା ପାଇଁ, ମେଟୋକେ ଆମାଦେର ଭାଷାର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକାଶ କରିବି ହେୟ । ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷାର ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟ ଥାକୁ ଦୂର୍ଘାଟ ହେୟ । ଜୈବ ଉପକରଣ ହ'ଲେ ମାନୁଷ ଯେମନ ମେଟୋକେ ଆପନାର ଦେହର ମାଧ୍ୟିକ କରିବି ହେୟ, ଆପନାର ଶାରୀର ପଦାର୍ଥ କରିବି ହେୟ, ଆପନାର ମନକେ ଆମରା ତେମମ କ'ରେ ଆପନାର ଜିଲ୍ଲାକ କରିବି ହେୟ । ଯତକଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷାକେ ଭାଷାର ମଧ୍ୟ

ଦିଯେ ଜୈବ ପଦାର୍ଥ ନା କରୁତେ ପାରି, ତତକ୍ଷଣ ମେ ଶିକ୍ଷା ଆମାଦେର ପରିହାସ କରବେ । ଏହି ପରିହାସ ଦିନ ଦିନ ବେଡେ ଉଠିଛେ ।

ଆମାଦେର ବାଙ୍ଗଲା ଭାଷା ତ ଆର ଦାଙ୍ଗିଯେ ମେଇ, ଯଦିଓ ବା ଏର ସଭ୍ୟ ଜଗତେ କ୍ଷମ ନେଇ, ଯଦିଓ ଭାରତୀୟ ରାଜସଭାୟ ଏବଂ କ୍ଷାନ ସନ୍ଦରପର ନହେ, ତବୁଓ ସଥିନ ଥିକେ ଆମାଦେର ଚିତ୍ତରେ ଉମ୍ଭେ ହେଯେଚେ, ଅନ୍ତରେର ଭିତର ତଥାନେ ତାର ଜାଗରଣ ପ୍ରଥମ ବିହଙ୍ଗେର ଅନ୍ଧକଟ କାକଲୀର ନୟାଯ ଏହି ଭାଷାର ଭିତର ଦିଯେ ପ୍ରକାଶ ପେଯେଚେ, ମୁତରାଂ ଆଜକେର ଦିନେ ଏହି ଭାଷାକେ କେଉ ଚେକିଯେ ରାଖିତେ ପାରବେ ନା । ଆମାର କଥା ଏହି ଯେ ଆପନାରୀ ଏତନ୍ତିଳି ଯୁବକ ଆଛେନ, ଆପନାଦେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତି ରହେଛେ । ଆପନାଦେର କାହିଁ କତ ବଡ଼ ଦାବୀ; ଆପନାଦେର ମକଳେର କାହିଁ ଉପର୍ଦ୍ଧି—ଦେଶେର ଭାଷାର ଦାବୀ, ମାନମଜଗାତ୍ମିର ଦାବୀ । ଏଟୀ ଛୋଟ ଜିନିଷ ନୟ, ଯା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଛେ, ମେଟାକେ ଆମାଦେର ଚେଷ୍ଟାଯ ମମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିତେ ହେବେ । ଏହିଥାନେ ଏକଟା ଗୋରବେର କଥା ଆଛେ, ବାହିର ଥିକେ ଯେ ରୁଟିନ ଟିକ୍ କରା ହୟ, ମେଟା ଆମରା ମାନତେ ବାଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଯେଟା ଆମରା ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରୀତିର ମହିତ କରବ, ମେଟାର ଗୋରବ ଖୁବ ବେଶୀ । ଏଟ ଯେ ଆୟୋଜନ ହେଯେଚେ, ଏହି ଯେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମତୀଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତାର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଯେଚେ—ଇହା ସକଳକେ ଛାଙ୍ଗିଯେ ଯାବେ ଆମି ଏହି ଆନନ୍ଦଟୁକୁ ଜାନାବାର ଜନ୍ୟ ଆପନାଦେର କାହିଁ ଛୁଟେ ଏମେଛି ।

୧୯୧ ଆସ୍ତିମ, ୧୩୨୪ ।

Two misprints occurred in the list of recruits published in the September issue of our Magazine :—

Read 6. Mr. Narendra Mohan Bose for Mr. Nagendra Mohan Bose.

,, 52. Mohammed Golam Jilani for Mohammed Golam Iclain.

